

Please note this is an unpublished draft and should not be cited without permission from the author (work@tobywilkinson.co.uk).

ALTERNATİF EKONOMİLER: YAPISAL-SİSTEMİK BAKIŞ AÇISIYLA ERKEN TRANSKAFKASYA FENOMENİ

T. C. Wilkinson^{*}

Hocam Prof. Andrew Sherratt'ın anısına

Summary in English:

The overall longevity and the extraordinary geographical extent during a short period expansion (then contraction) of the Early Transcaucasian (or ETC) phenomenon have posed a set of difficult-to-solve mysteries to archaeologists of the region for many years. Diverse explanations based on three main themes – migration, nomadism or metallurgy – have been developed but satisfying scenarios remain elusive. This exploratory essay adopts a ‘structural-systemic’ approach to certain features of ETC culture (including dietary, ritual and exchange traditions). By making comparisons with the Uruk phenomenon, it is possible to highlight distinctive socio-structural and moral attitudes (called here an ‘alternative economy’) to local and regional interaction. Stark differences in moral codes may even have played a role in the inversely-related fortunes of the ETC, if seen as part of a rejection of Uruk cultural innovations. The deep conservatism of Early Transcaucasian communities which enabled the continuation of social codes might also be better understood if compared with ethnographic parallels for socio-technical conservatism, such as Amish groups in north America.

‘Erken Transkafkasya’ fenomeninin (bundan sonra ‘ETK’ olarak anılacaktır) Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya konusunda çalışmalar yapan araştırmacılara özellikle de bu konferansın içeriği ve çerçevesi düşünülürse yalnızca küçük bir tanıtımının yapılması yeterlidir Erken Transkafkasya, ETK, Kura-Araks veya Karaz olarak bilinen bu ‘fenomen’ özellikle kendine özgü perdahlı seramikleriyle tanımlanır ve tanınır. Her ne kadar bu tarz sınırlı kültürel varlıklar fikri sorunlu olsa da, Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu’da bu seramik, kendine özgü mimari ve ocak ayakları gibi bir çok başka özelliklerle beraber, belirgin bir dağlık bölge ‘kültür’ünü karakterize eder (Işıklı 2011). Elbette G. Palumbi’nin ikna edici bir şekilde ifade ettiği gibi (Palumbi 2008), yerel farklılıkların dikkate alınması çok gereklidir ve terminolojiye kanarak Güney Levant’tan Hazar Denizi kıyılarına kadar birbirinin aynısı hayatlar yaşandığını farzetmek doğru olmaz. Ancak, bu çok mantıklı tavsiyeye rağmen, bu çalışmada detaylardan bir adım geriye giderek makro-ölçek kullanmak suretiyle ETK fenomenini daha geniş bir kültürel ve coğrafi kontekste yerleştirmek arzusundayım . Bunu yapmak için de aşağıdakileri uygulayacağım:

^{*} Dr. Toby C. Wilkinson. E-mail: work@tobywilkinson.co.uk

1. Öncelikle ETK ile ilişkili bulguların ortaya koyduğu bazı ilginç bulmaca ve bariz ikilemleri vurgulayacağım.
2. ETK ve yayılım alanı konusundaki bazı geleneksel ve güncel ‘açıklama’ları gözden geçireceğim
3. Çağdaş ve etnografik örneklerle karşılaştırarak ETK konusunda neyin belirgin olduğunu ve neden bu fenomeni bir alternatif ekonomi kategorisi olarak ele almamız gerektiğini tartışacağım.

1. ETK Muamması:

ETK konusunda ilk ve en bariz bulmaca, kültürün kendine özgü seramiğinin M.Ö. 3500 ile 3000 arasındaki sınırlı bir zamanda Güney Kafkasya’dan Doğu Anadolu’ya, ve Yukarı Fırat, Amik, güney Levant, kuzeydoğu İran ve batı Hazar bölgelerini kapsayan bir alana yayılma hızıdır (Sagona 1984; krş. Figür 1). Bu yayılım M.Ö. 3000 ile 2700 arasında gerçekleşmiş gibi gözükmemektedir ve Uruk fenomeninin ‘yıkılma’sından sonraya denk gelmesi de muhtemelen tesadüfi değildir (Algaze 2005, 104-107). Benzer şekilde, iki veya üç yüz yıldan daha az bir süre sonra yayılım tekrar Doğu Anadolu ve Kafkasya’ya geri çekilmekte ve orada, her ne kadar yeni seramik gelenekleriyle çakışsa da en azından Pasinler gibi bölgelerde kırmızı-siyah perdahlı seramikler 500-1000 yıl kadar devam etmektedirler (Sagona 2000).

Bununla ilişkili olarak, ETK ile bağlantılı belki de en karmaşık problem Kura-Araks, Khirbet Kerak, Kırmızı-Siyah (Red-Black) Yanık ve bunlarla ilişkili malların üretiminde kullanılan işlemlerin aşırı benzerliği ile bu tür seramiklerin üretildiği alanların arasındaki muazzam coğrafi uzaklıkların yarattığı ikilemdir. Petrografik araştırmalar (ör. Batiuk 2000; Iserlis et al. 2010; Kibaroglu, Sagona and Satir 2011) kil ve katkı maddelerinin yerel kaynaklardan geldiğini, dolayısıyla kapların yerel olarak üretildiklerini doğrular. Ancak seramiklerin bu şekilde yakından incelenmesi birbirinden çok uzak malzeme topluluklarının yalnızca bitirilmiş bir ürünün görüntü benzerliğinden öte çok benzer bir işlem zincirine de (*chaîne opératoire*) sahip olduğunu göstermiştir. Bir üretim geleneği ya da tekniğinin bu kadar uzak mesafelere aktarılmasını nasıl açıklayabiliriz?

Seramik üretimi bir başka soruna daha dikkatleri çekmektedir: ETK zanaatında ve anlaşılan sosyal organizasyonunda da görülen ve G. Summers’ın “derin ve açıklanamayan muhafazakarlık” olarak adlandırdığı durum (Summers, kişisel görüşme). ETK topluluklarının Suriye-Mezopotamya’nın ‘şehir çekirdeği’ne olan coğrafi yakınlığına ve ETK topluluklarının Mezopotamya ve kuzey Kafkasya (Maikop dahil) ham madde naklindeki varsayılan rolüne rağmen, Uruk veya Erken Hanedanlar kültürünün yaratıcı özelliklerinin ve önemli materyal sembollerinin – mühürler, ortak dağıtım merkezleri, lapiz lazuli veya tartı sistemleri – yalnızca çok küçük bir kısmı Anadolu, İran ve Kafkasya’daki diğer yakın topluluklardakinin tersine, başkalarından öğrenilmiş, özenilerek yapılmış ya da hatta ‘kazara’ ETK kontektlerine girmiş gibi gözükmemektedir. Sanki bu tür öge ve özellikler bilfiil reddedilmiştir.

ETK topluluklarının güney komşularından öyle ya da böyle haberdar olmaları reddedilemez bir olgudur: Uruk ve kuzey Kafkasya’daki etkileyici Maikop malzeme toplulukları arasında görülen bağlantılar (Andreieva 1977; Lyonnet 2000; ancak krş.

Ivanova 2012) ancak oluşum dönemlerinde ETK toprakları üzerinden seyahat ederek meydana gelmiş olabilirler. Benzer şekilde kuzey Suriye'deki Tell Mozan gibi büyük Erken Tunç şehirlerinde ETK seramikleri az miktarda da olsa bulunmuştur. Eğer Kelly-Buccellati haklıysa bu malzemeler Doğu Anadolu'nun dağlık bölgeleri ile yapılan metal ticareti ile ilişkili olabilirler (Kelly-Buccellati 1990).

Ancak bu metal bağlantısının üzeri dördüncü bir problem ile örtölür: Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'daki ETK topluluklarının (örneğin bölgedeki bakır kaynakları göz önünde bulundurulduğunda) metal tedariğiyle ilgili oldukları ve Maikop ile Uruk kadar sofistike metal geleneklerine sahip oldukları yönünde sıkça dile getirilen iddialara rağmen, ETK kontekstlerinden ele geçen metal objelerin sayısı oldukça azdır (Kohl 2006, 18). Bu bariz çelişkiyi nasıl açıklayabiliriz?

2. Değişik Açıklamalar

Bu başlıca muammalar son 70 yılda her neslin güncel paradigmalara ve teorik bakış açılarına uyabilecek kesin senaryoyu güncelledike çeşitli açıklamalar yapmasına yol açmıştır. Ancak üç ana tema bu konuya hükmetmiştir: göç, metalurji ve pastoral/hayvancı göçebelik.

Daha önce de bahsedildiği gibi metallerin tedariği ve dolaşımında oynanan rol, hem ETK ekonomisinin temelini hem de M.Ö. 3000'den sonraki geniş yayılımını açıklamak için önerilmiştir. Bu senaryoda ETK halkı hem Karadeniz ve güney Rusya steplerine hem de kuzey Mezopotamya'ya hizmet eden metalurjist, madenci ya da en azından metal tüccarlarıydı. Ye. Chernykh'in (1992: 73) yıllar önce de tartıştığı gibi, gerçekten ETK ile ilişkili metal buluntuların nispeten az miktarda olması antik dönemde metalin az oluşundan değil, arkeolojik görünmezlikten kaynaklanıyor olabilir. ETK'ye dair kanıtlar, metal bulundurması daha muhtemel olan mezarlardan değil, çoğunlukla yerleşimlerden ele geçmektedir. Yakın geçmişte ETK seramiğinin – özellikle de daha geç kapların iyi perdahlanmış siyah-kırmızı renk grupları – ritüelleşmiş farklılıklara sahip yüzey işlemleriyle hem metal hem seramik üzerinde uygulanan, metal estetiğinin (iki renkli) skeuomorfik (başka malzemeden yapılmış taklit) bir benzeri olduğu konusunu tartışmıştım (Wilkinson 2009; krş. Wilkinson basımda). Eğer nispeten büyük miktarlardaki metallerin ETK ağları içerisinde dolaşımda olduğu doğruysa, metal stoklarının ve zengin biçimde döşenmiş mezarların olmayışı bir açıklamayı gerektirir. *Signore di Arslantepe* (Frangipane ve diğ. 2001) veya Talin mezarlarında (Avetisyan ve diğ. 2010) ETK gibi Mezopotamya sisteminin ucunda yer alan Maikop, Trialeti ve Alacahöyük'teki yine ETK benzeri şehirleşme öncesi gruplar veya şehirleşememiş gruplara ait 'kraliyet mezar'larıyla karşılaştırıldıklarında çok daha küçük kurban ritüelleri uygulanmıştır. Eğer Chernykh'in ikna edici 'görünmezlik' görüşünü kabullenme eğilimindeyse, ETK halkının Mezopotamyalı komşlarına benzer bir şekilde metallerin ritüele feda edilmesinden ziyade bunların dolaşıma girmesine çok daha fazla önem verdikleri sonucuna varmamız gerekir (krş. Wengrow 2011).

Doğu Anadolu'nun ve Güney Kafkasya'nın bugünkü coğrafyasının büyük bir kısmı M. Rothman'ın 'marjinal ortam' olarak tanımladığı yerlerdendir (Rothman 2004). Bu bölgeler yüksek dağlık topoğrafya ve aşırı sert iklim koşulları sebebiyle oluşan erozyon yüzünden yoğun tarımsal üretime uygun değillerdir. Bu durum, yakın tarihte göçebe hayvancılar gruplarının egemenliği ile beraber ETK topluluklarının en azından

bazı kısımlarının yiyecek tedariki için ya yalnızca ya da çoğunlukla hayvanların mevsimsel olarak vadilerden yaylalara götürmek kaydıyla çobanlıkla geçindiğinin öne sürülmesine yol açmıştır (bu fikrin bir incelemesi için bkz. Frangipane – Palumbi 2007). Bu durum, yakın geçmişte ETK topluluklarının en azından bazılarının, kırsal hayvancı göçebe grupların egemenliğiyle birlikte yiyecek tedariki için yalnızca ya da çoğunlukla hayvanların mevsimsel olarak vadilerden yaylalara götürülmeleri suretiyle hayvancılıkla uğraşmış olduklarının öne sürülmesine yol açmıştır (bu fikrin bir incelemesi için bkz. Frangipane – Palumbi 2007). Ancak ETK yerleşimlerinde yerleşik veya yarı-yerleşik konutlara dair hatırı sayılır kanıtlar tüm bölgelerde *yalnızca* ‘nomadic pastoralism’ a (hayvancı/pastoral göçebelğe) dayalı bir düzeni ihtimal dışı bırakır gibi görünmektedir. Ancak ETK yerleşimlerinden elde edilen yerleşik veya yarı-yerleşik konutlara dair hatırı sayılır kanıtlar tüm bu bölgelerde yalnızca pastoral göçebelğe dayalı bir düzenin varolmuş olabileceği fikrini ihtimal dışı bırakır gibi görünmektedirler. J. Piro (2009) tarafından yapılmış Sos Höyük ve Godin Tepe malzeme topluluklarının karşılaştırması gibi, fauna kalıntılarının analizi, çobanlık uygulamalarını bir kenara bırakıp en azından detaylı analizleri yapılmış olan bir kaç yerde birine zarar gelirse diğerinden yiyecek tedarik etmeye dayalı karışık tarım-çobanlık stratejisi uygulandığını önermek için kullanılamaz (bu verilerin daha detaylı ve alternative bir yorumu için bkz. Palumbi 2010). This was hard to decipher: Sos Höyük ve Godin Tepe malzeme topluluklarının J. Piro (2009) tarafından yapılmış karşılaştırması benzeri hayvansal kalıntı analizleri, en azından bu tip detaylı analizlerin yapıldığı birkaç yerleşimde, bir üretime zarar gelirse diğerinden yiyecek tedarik etmeye dayalı bir karışık tarım-hayvancılık stratejisi uygulanmış olduğunu önermek için kullanılamaz (bu verilerin daha detaylı ve alternatif bir yorumu için bkz. Palumbi 2010).

ETK kap formlarının M.Ö. 3000 veya hemen sonrasında görülen yayılımı için en sıklıkla öne sürülen açıklama elbette ‘göç’ olmuştur. Ancak bu senaryolar eşit biçimde eleştirel olarak bu kavramı incelememişlerdir. Yakın zamanlarda yapılmış çalışmalar (bazı iyi örnekler için bkz. Kohl 2001; Rothman 2003; Batiuk 2005; Rothman 2006; Batiuk – Rothman 2007; Paz 2009; Kohl 2009) ‘göç’ açıklamasını daha sofistike bir biçimde yeniden açıklamışlardır – bunlar bir bakıma Anglofon arkeolojik teorileri ekolünün bu kelimeye karşı (‘migration’) 1960 ve 1990’larda geliştirdiği alerjiye karşı bir panzehir gibidir (krş. ör. Burmeister 2000; Kohl 2001; Anthony 2006). Ancak yine de, bireylerin ve toplulukların hareket etmesini kültürel tarihte süreklilik gösteren ancak özel olmayan bir olay olarak algılasak ‘göç’ kendi başına bir açıklama olamaz ve etkileşim ve gelişim sisteminin bütününde yalnızca bir dinamik olarak karşımıza çıkar. ETK yayılımının genişlemesine sebep olarak çevresel değişiklikler de gösterilmiştir: ör. dağlık alanlarda ‘kötüleşen’ iklim şartları halkları güney ve batıya doğru yer değiştirmeye teşvik etmiştir (ör. Rothman 2003, 109). Ancak belirtilmesi gerekir ki, söz konusu dönemlerin çevre yapısıyla ilgili yaptığımız yeniden inşalar en iyi haliyle son derece kabadır ve gerçek durum hakkındaki bilğimiz çok azdır. M. Rothman bir seri makalede ETK göçlerinin ‘dalgalanmaları’ konusunu tartışmış, her birinde çevre ve hatta daha kuzeyden gelen demografik baskı dahil farklı farklı ittir-çek faktörlerine yer vermiştir (Rothman 2003; 2006), daha yakın zamanlarda ise göçebelğin getirdiği sosyal stratejinin bir parçası olarak açıklamıştır (Rothman, ??bu kitapta/THIS VOLUME). S. Batiuk etnografik paralellere dayanarak dışa doğru yapılan göçün mirasa dâhil edilmeyen çocukların yeni topluluklar oluşturmak üzere ayrılmaya teşvik edildiği mirasa dayalı sosyal sistemlerin bir sonucu olduğunu öne sürmüştür; (Batiuk 2005). Akla yatkın bir

senaryo olsa da, bu hipotezi doğrulamak ya da yalanlamak için yeterince somut kanıt yoktur. Dolayısıyla hala bu mobil sistemin M.Ö. 3000 ile 2700 arasında neden ortaya çıktığı konusunu merak etmeye devam ediyoruz.

Yüksek seviyede bir hareketlilik materyal kültür ile de desteklenir: bazı Kura-Araks seramik tiplerinde görülen belirgin tutamaklar, G. Palumbi'nin de öne sürdüğü gibi bu kapların taşıma amaçlı kullanıldığını gösteriyor olabilir (Palumbi ??bu kitapta/THIS VOLUME). Daha sabit teçhizatlara ek olarak kullanılan 'taşınabilir' ocakların varlığı da aynı yöne işaret eder (Kelly-Buccellati 2004; Smogorzewska 2004; Greenberg 2007; bunlarla ilişkili obje türlerinin dağılımı çok daha geniş de olabilir bkz. Rahmstorf 2010). Bu tür bir 'göçebelik' birbirine uzak mesafelerdeki seramik üretiminin benzerliklerini açıklayabilir. R. Greenberg, S. Paz ve ekiplerinin Bet-Yerah yerleşiminde ele geçen ETK ile ilişkili Khirbet Kerak malzemesinin varsayılan işlevi ve yerleşim içerisindeki dağılımı üzerine yaptıkları detaylı analizler (Greenberg ve diğ. 2006; Paz 2009; krş. Greenberg ve Iserlis ??bu kitapta/THIS VOLUME?) bu çanak-çömleğin yerel gruplar tarafından benimsenen yabancı bir gelenek olmasındansa, 'Transkafkasya diasporası'na ait bir mal olduğu yönündeki fikri destekleyebilecek iki hususa işaret eder: öncelikle yalnızca sofr gereçlerinden oluşan malzeme topluluklarıyla temsil edilirler (bu gereçler örneğin depolama kaplarının yerini tutamaz) ve ikinc olarak da kasabanın sadece belli yerlerinde bulunmuşlardır. Tüm bunlar belli evlerin çevresinde mutfakı idame etme ve yemek paylaşma geleneklerine işaret eder: bunların diaspora davranışlarının tipik göstergeleri olduklarını iddia etmişlerdir.

Dolayısıyla ETK fenomeni, sadece pasif bir şekilde nesilden nesile aktarılan soyut bir 'kültür' ya da 'gelenek' olarak ele alınmamalı (yerel ya da göç yoluyla, başka çağdaş kodları hariç tutarak etkin olarak sürdürülen bir dizi ritüelleşmiş zanaat üretimi kodu, malzeme takası ve yiyecek veya içecek tüketiminin bir ürünü olarak düşünülmelidir. Ama bu tür kodları daha geniş tarihsel kontekste nasıl anlamlandırabiliriz? ETK kültürünün yayılım alanının neden M.Ö. 3. Binyıl'ın erken kısmında genişlediğini açıklamak bize yardımcı olabilir mi?

3. Alternatif Ekonomiler?

ETK fenomeninin bir 'alternatif ekonomik sistem'i temsil ettiğini öne sürmek istiyorum. Bu sistemin ortaya çıkışı Güney Mezopotamya ve Kuzey Kafkasya'daki komşularıyla aynı zamanda olmuştur; malzemelerin dolaşıma girmesi konusunda bazı tavırları ortaktır ve birbirine dayalı ekonomiler oluşturmuşlardır, ancak aynı zamanda kendi dinamiklerine sahiptirler ve örneğin Uruk fenomeninden bağımsız bir yörüngeleri vardır. Dolayısıyla ETK, 'şehirsel'e karşı 'şehir öncesi'; 'merkez'e karşı 'çevre'; 'barbar'a karşı 'medeniyet' kategorilerimize kolaylıkla yerleştirilemez.

Ama yine de 'alternatif ekonomi'den tam olarak neyi kastettiğimi açıklığa kavuşturmak iyi olabilir. Ekonomi, zanaat ve teknolojik işlemler veya uygulanan ritüelleştirilmiş yöntemleri kapsayan insanlararası 'faaliyetler' yoluyla varlıkların (materyal kültür, insan faktörleri, mekan) dönüşmesini sağlayan bir sistem veya bir kodlar serisi olarak tanımlanabilir. 'Faaliyetler', bu varlıkların konumunun, sahibinin, fiziksel şeklinin, sosyal statüsünün vb. dönüşümüne sebep olabilir. Bu bağlamda ekonomi yalnızca 'ekonomi bilimi' ile bağdaştırdığımız 'finansal' ya da rasyonel 'maksimizasyon' stratejilerini içermez, aynı zamanda neyin etkileşmeye uygun olup

olmadığını ve ne tür durumlarda ve kimlerle bu faaliyetlerin yapılmasına izin verildiğini belirleyen bir dizi kültürel öncelik, ritüel gelenek ve ahlaki kodu da içerir (krş. Strathern 1990). Her topluluğun kendi 'faaliyet kuralları' vardır (ör. insanları para için satıp satın almanın ya da kardeş ile evlenmenin kabul görmemesi) ve bu kurallar o toplulukta yaşayanlar için sabit ve değiştirilemez gibi gözükse de aslında gelişim halinde, göreceli ve esnektirler. Teknoloji yoluyla hangi materyallerin başka formlara dönüştürülebileceği ya da dönüştürülemeyeceği (hem doğa fiziğine ve insanların vasfına bağlı) veya takas (kendi kendine oluşan kültürel kodlar içeren) konularındaki kurallar bu tür materyallerin doğru bir şekilde nasıl kullanılabileceğini belirler.

F. Barthes'in de 'etnik yapı' konusunda belirttiği gibi, bu tür kültürel kodlar ancak muadilleriyle kıyaslandıklarında anlam kazanırlar (Barthes 1969). Yani 'etnik' tanımlayıcılar ancak kontekst içerisindeki diğer 'etnik yapı'ların tanımlayıcılarıyla karşı karşıya konulunca bir anlama sahip olurlar. Dolayısıyla ETK fenomenini daha iyi betimlemek için çağdaş veya ilişkide olduğu komşuları ile karşılaştırmalar yapmak yararlı olabilir, ve tabii ki bunun için en iyi örnek Uruk fenomenidir.

Aksi belirtilmediği sürece, aşağıdaki Uruk fenomeni üzerine yapılmış tanımlama A. Sherratt'ın yayınlanmamış fakat çokça dolaşımda olan makalesine dayanmaktadır (Sherratt 1998). Kendisinin bu analizinin başka yönleri M. Frangipane (ör. Frangipane), G. Stein (ör. Stein 1999) ve G. Algaze'nin (ör. Algaze 2005) buna benzer veya ilişkili bakış açılarını içeren çalışmalarında bulunabilir. Ancak bunlardan farklı olarak Sherratt, Uruk sisteminde bulunan bazı kilit özelliklerin *sistemik-yapısal* etkileri ile ilgilenmiştir, ör. beslenmedeki değişiklikler, teknolojik değişiklikler ve sonuç olarak sosyal değişiklikler.

i. Uruk: Beslenmedeki değişiklikler ve beslenmenin denetimi

Şüphesiz ki Uruk fenomeninin en yaygın göstergesi olan 'devrik ağızlı kase' (Bevel-Rimmed-Bowl), düşük kaliteli, seri üretimle yapılmış ve iş sonunda atılabilen standart boyda bir kaptır. Asıl işlevi konusunda yapılan bir çok öneriden en ikna edici olanı, mayalı 'ekmeği' eşit biçimde dağıtabilmek için kullanılan bir paylaşıma aracı olmasıdır (bkz. Goulder 2010). Bunun yanı sıra, Uruk çanak-çömlek grubu Sherratt'a göre bira için kullanılan ve tüketim maksatlı içki setlerine aitmiş gibi görünen çok sayıda kap barındırır. Bu kendine özgü özellikler, beslenmede yapılan bir dizi önemli değişikliği ve açık bir şekilde yemek dağıtımı ve tüketimiyle ilgili farklı ritüeller oluşturulduğunu, bunlar üzerinde denetim kurulduğunu belgeler gibi görünmektedir.

ii. Uruk: Yabancı materyaller ve hareketlilik

Geç Uruk'un her yöne yaptığı 'etki'nin boyutu, belki yük hayvanı olarak eşiğin kullanılmasıyla da artan, çok yüksek derecede bir hareketliliğin göstergesidir (Zarins 1978; Sherratt 2003; Rossel ve diğ. 2008). Uruklular ve onların Mezopotamya'daki ardılları birbirinden çok uzak kaynaklara sahip materyaller (ör. lapis lazuli, turkuaz ve metaller) kullanıp yerel ritüel ve ayırtırma sistemlerinde dağılımlarını sağlamışlardır (Algaze 1989, 580-581).

iii. Uruk: Mekanın merkezileştirilmesi ve Faaliyetlerin Bireylerden Arındırılması

Geç Uruk yerleşimleri bir çeşit anıtsal bina(lar) ya da en azından halka ait bina(lar) ile tanımlanırlar, ve Arslantepe'deki 'palazzio' veya tapınakta olduğu gibi (Frangipane 1997) genelde bu binaların da büyük ihtimalle tahıl için kullandıkları depolama alanları vardır. Bu özel mekanlar tarımsal üretimin (sembolik olarak önemli olan) bir kısmının bürokratik denetim altında tutulduğunu gösterir. Bu kontrol mekanizması tahıl, ekmek ve bira gibi ürünlerin işlemlerinin nasıl, ne zaman ve kiminle yapılacağını kısıtlardı. Kilden yapılmış jetonlar ve mühürleme işlemleri de bir anlamda takas ortamlarının bireylerden arındırılmasını temsil etmektedir (krş. Wengrow 2008). Ticari işlemlerin katımcılar arasındaki 'bireysel' ilişkiler tarafından filtrelenmesine gerek yoktur ve nispeten yabancı kişiler arasında yapısal bir "ticaret ahlakı" içerisinde mutabık kalınmış kodlar veya sistemler yoluyla gerçekleştirilebilir. Geç Uruk döneminde, hatta daha büyük olasılıkla bunun sonrasındaki Erken Hanedanlar/Erken Cezire döneminde geniş kitlelerce kabul gören ağırlık sistemlerinin ortaya çıkması (Rahmstorf 2006) şüphesiz ki yabancılar arasında güven sağlamak suretiyle bu süreci güçlendirmiştir.

iv. ETK: Beslenme Denetimi

Uruk gibi, ETK ekonomisi de beslenme denetimine dayanıyor gibi görünmektedir: bunun nımlanmasında merkez noktada, muhteemlen ev etrafında veya taşınabilir bir ateşte topluca hazırlanmış yiyecek, içecek veya uyuşturucu maddelerin tüketimi için kullanılmış perdahlı çanak-çömlek bulunmaktadır. ETK toplumlarının beslenme yapılarının detayları yine de belirsizdir ancak halihazırda devam eden daha detaylı fauna ve flora analizleri ile kullanıma yönelik analizler sayesinde bu belirsizlikler azaltılabilir (örneğin, bkz. Longford ve diğ. 2009; Berthon ??bu kitapta/THIS VOLUME).

v. ETK: Yerel materyaller ve hareketlilik

Yukarıda tartışıldığı üzere, çanak-çömlek üretimi ile esnek yiyecek temini stratejilerinin orta koyduğu haliyle ETK topluluklarının en azından bazı kısımları açık şekilde çok hareketliydi. Bu hareketlilik, metallerin temini ve muhtemelen komşu Kafkasya, Uruk ve Erken Hanedanlar dönemi topluluklarına ulaştırılmak üzere uzak mesafelere dağıtılması ile ilişkili olabilir (Chernykh 1992, 73). Erken ETK topluluklarının, etkileyici kağı gömülerine sahip Novotitovskaya kültürüne yakınlığı göz önüne alındığında(Gei 2000), özellikle M.Ö. 3000'den sonraki ETK yayılımı sırasında toplulukların hareketliliklerinin hem tekerlek hem de at kullanımı ile desteklendiği kesin olarak ortaya konulamasa da muhtemeldir. Ancak ilginç bir biçimde ETK halkı (Urukluların ve Erken Hanedanlar dönemi Mezopotamyalılarının tersine) merkezi ayinlerine yabancı maddeler ekleme hususunda tamamiyle isteksiz görünmektedirler. ETK egemenliğindeki yerleşimlerden henüz lapis lazuli, turkuaz ve başka yabancı maddelere dair kanıtlar ele geçmemiştir. Bunlar yerine 'yerel' her ikisi de doğu Anadolu ve güney Kafkasya'da yerel olarak temin edilebilen obsidyen ve arsenik-bakır, en yaygın biçimde dağıtımı yapılan 'değerli' maddeler olamaya devam etmiş gibi görünmektedirler.

vi. ETK: Mekanın eşitliği ve paylaşma ahlakı

ETK materyali ile ilişkili kesin mimari formlardaki bazı farklılıklara rağmen ETK yerleşimlerinde kamu ve anıtsal alanlar arasında belirgin bir sınırın olmadığı güvenle söylenebilir. Ayrıca üretimin (hem yiyecek hem de zanaatlar) denetimi en azından mevcut kanıtlar ışığında özellikle ev içi ocağı etrafında olmak üzere (hem sabitlenmiş hem de taşınabilir altlıkların/andironların da ortaya koyduğu gibi) küçük-çaplı üretime odaklanmıştır. elimizdeki verilere göre ufak üreticilere, özellikle de (hem sabit hem taşınabilir ocak altlıklarından da anlaşıldığı gibi) evin kendi ocağına odaklı gözükmektedir. Ancak bu durum ETK ortamında hiyerarşi veya uzmanlığın olmadığı anlamına gelmez ve Frangipane'nin teşviki doğrultusunda gerçek manada 'eşitlikçi' topluluklar efsanesinden kaçınmamız gereklidir (Frangipane 2007); ancak mekânsal ve sosyal farklılıkların karmaşıklığının tüm dönem boyunca nispeten düşük kaldığını güvenle söyleyebiliriz.

vii. Uruk ve ETK'nin karşılaştırılması

Birlikte incelendiklerinde bu birbirinden farklı ana faktörler (bkz. Figür 2): aşikâr bir mekânsal hiyerarşi olmaması, kamusal alandan ziyade evdeki ritüellere odaklanılması, yabancı materyallerinaktarımı (ancak kültüre dahil edilmemeleri) ve 'bireylerden arındırılmış' takas teknolojilerinin (ağırlıklar ve mühürler gibi) eksikliği, Uruk ve ardıllarınınkinden çok farklı bir ticari işlem sistemine işaret eder. Takas ile ilgili çeşitli etnografik analizler hem somut söylem hem de davranışlar itibarıyla paylaşım ya da en azından 'pazar' ilkelerine karşı kişiselleştirilmiş ortak tüketim üzerinde duran bu 'ahlakiyet'e' tam olarak uymayan modeller sunabilir(bazı örnekler için bkz. Bloch – Parry 1989). Bu tür takas ahlakiyet sistemlerinde ticari işlemlerde öncelik tam bir takas eşitiğinden ziyade bireyler ve gruplar arasında uzun vadeli ortaklıkları güçlendirmek için farklı şekillerde ortaya konan ve değeri ölçülemeyen cömert misafirperverlik gösterilerine dayanır.

Uruk ve ETK'nin 'takas ahlakiyeti' arasındaki farka dikkat çekmemdeki amaç, ETK'nin bir çeşit ütöpik ideal veya ilkel tarzı temsil ettiğini önermek değildir ('asil vahşi' veya 'ilkel düşünce' yanılgılarına düşmeyelim). Bunun yerine, uzun vadede bu çerçevelerin, kendilerinden sonra gelen sosyal sistemlerin göreceli olarak 'başarı' veya 'başarısızlık'larını etkileyen 'sistemik' etkiler yaratarak bireylerin davranışlarını 'yapılandırdığı'nı iddia etmektir. (Benim burada betimlediğimden çok daha heterojen olan) ETK sistemi Transkafkasya, Doğu Anadolu ve komşu bölge insanları için M.Ö. 4. ve 3. binde var olan bir çok modelden biriydi. ETK '(ahlaki) ekonomik modeli'nin Uruk'un 'çöküşü' ile aynı zamanda ya da hemen ardındaki yüzyıllar içerisinde daha hâkim hale gelir gibi gözükmesi (Postgate 1986) bu iki sürecin birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu ihtimalini yükseltir. ETK'nin Uruk'ta olduğu gibi materyallerin (ya da 'zenginliğin') (örneğin tanrılara ve 'ünlülere'/yarı-tanrılara/krallara gömülerde kurban olarak sunulmalarından ziyade) yaşayan topluluklar içerisinde dolaşımda kalmasına önem verdiğini öne sürmüştüm. Ancak bu aynı materyallerle bağlantılı ticari işlemlerinmekânsal şartlar ve ritüel biçimleri birbirinden çok farklı ve hatta karşılıklı olarak dışlayıcı veya birbirine zıt gibi görünmektedir (belki her bir taraf diğerinin değiş-tokuşa yaklaşımını ahlaksız bulmaktadır). ETK modelinin bu farklılığı, bir Uruklu ahlakı ve ritüel ekonomisinin kuvvetli hareket gücünü reddetme yöntemi olarak (hem bireylerin hareket etmesi ve grupların hem de birbirine komşu grupların arasındaki etkileşim yoluyla) yaklaşık M.Ö. 3000'den itibaren (hem bireylerle

grupların hareketi hem de komşu grupların etkileşimiyle) gerçekleşen hızlı yayılımı olanaklı kılmış olabilir.

4. ETK Muhafazakarlığı?

ETK topluluklarının bin - ikibin yıl kadar bir süre boyunca, hem güneyde hem kuzeyde tamamen farklı sosyal prensiplere sahip topluluklarla etkileşim halinde olup da nasıl onlardan bu kadar farklı kaldıkları hala bir soru işaretidir. ETK'nin bu yönü, yani aşırı muhafazakarlığı, daha fazla araştırılmayı hak etmektedir. Mezopotamya yeniliklerinin açık vesayeti altındaki diğer Anadolu, Kafkasya, Levant ve İranlı toplulukların etkisiyle gerçekleşen önemli değişikliklere karşın ETK farklı bölgesel adaptasyonlara rağmen, A. Sagona ve P.Zimansky'nin kelimeleri ile "temel öğelerini büyük bir kararlılıkla koruma"ları sayesinde yine de tanımlanabilmektedirler (Sagona – Zimansky 2009, 187).

Arkeologlar genel olarak muhafazakarlıktan ziyade kültürel değişimleri araştırma konusuna eğilirler ve dolayısıyla bizim bunu analiz edebilmemiz için gerekli araçlar bir şekilde eksiktir. Bu konuda bazı ipuçları karşılaştırmaları harfi harfine algılamadığımız sürece etnografik analogilerden çıkarılabilir.

Kuzey Amerika'nın çeşitli Amiş mezhepleri, herşeye rağmen hem topluluk içi hem de dışı takasla ilgilenen teknolojik ve sosyal anlamda muhafazakâr topluluklar hususunda potansiyel örnek-olay incelemeleri sunmaktadırlar (Hostetler 1993; ama Amişlerin tekbiçimliliğine eleştirel bir yorum için bkz. Nolt – Meyers 2007). Ahlakî-dini öğreti ve güçlü iç sosyal bağlar (yerel kilise ve evde gerçekleştirilen ayinler ve yönetim etrafında düzenlenmektedirler) motorlu araç, televizyon ya da telefon gibi başka şartlarda yaygın olarak kullanılan teknolojilerin topluluğa dahil edilmesini seçici bir biçimde geciktirmiş ya da önlemiştir (Wetmore 2007; Zimmerman Umble 1991). Amişler haklı olarak bunları zararsız aletler olarak tanımazlar ve dışlama ve yasaklama yöntemi ile ahlaki ve sosyal kodlarını korumak için girişimlerde bulunurlar. Evde gerçekleştirilen ritüeller (ortak bir biçimde yiyecek tüketmek dâhil) ve toplum yapısı (iş bölümünün sürdürülmesi, katı davranış kodları) farklı sosyal etkileşim biçimlerinin devamına katkı sağlar. Amişler çok net bir biçimde coğrafi ve kronolojik olarak Transkafkasya ve Yakın Doğu'dan çok uzaktadırlar ve birebir benzerlikler çıkartmak tehlikeli olacaktır. Ancak kültürel karşılaştırmalar kadim bulmacalarımızı algılama hususunda yeni bazı yolları değerlendirmemizi sağlamaktadırlar: ETK çanak-çömleğini kullananlar metal veya değerli taştan mücevherat gibi teknolojilerin, ekmek ve bira gibi beslenme düzenlerinin, mühür ve ağırlık kullanan ve bireylerden arındırılmış değiş-tokuşun ya da bürokrasinin dönüştürücü etkileriyle ilgili benzer bir algıya sahip gibi görünmekteydiler. Bu bağlamda bunların gündelik hayata dahil edilmelerini aktif bir şekilde engellemişler ya da reddetmişler, veya uzaktaki Amık ve Filistin kasabalarında yeni evlerini inşa ederken kendilerine ait ahlaki kodların ve ev merkezli ritüellerin devamının sağlanması için adımlar atmışlardır.

5. Sonuçlar

Erken Transkafkasya fenomeni uzun yıllar boyunca, Mezopotamya'yı kültürel yeniliklerin ve uzun süreli 'başarı'nın merkezine yerleştiren ve ETK kültürünü evrimsel bir safhaya 'geri dönüş' ya da bunun bir 'kalıntısı' olarak gören tarihsel anlatımlarla bir kenara itilmiştir. Bu metinde 'yenilikçi Uruk' ve 'muhafazakar ETK'

arasındaki paralellikleri göstermeye çalıştım ve ayrıca, ‘muhafazakarlık’ın ETK kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu tartışırken bir yandan da bu kültürün hem güney Mezopotamya hem de kuzey Kafkasya modlarından farklı, 1500-2000 yıl içerisinde en azından uzun ömürlülük anlamında büyük başarı gösteren, kalıcı ritüel-ekonomik kodlar üzerine kurulu aktif ve çağdaş bir stratejinin bir parçası olduğunu öne sürmek istedim. Elbette coğrafya da ETK fenomenini anlamak için gerekli bir anahtar olmaya devam etmektedir ETK insanların metal kaynakları ve kullanıcıları arasındaki arabuluculuk pozisyonları, ETK’nin dağlık bölge insanlarını metallerin çıkarılarak hem kuzey hem de güneye doğru ihraç edilmesinde rol oynamaya teşvik eden potansiyel bir farka yol açmıştır. Bununla aynı zamanda, sistemin teknolojik ve sosyal kodlarının oluştuğu dağlık arazi, küçük çaplı bir ocak temelli ritüel ekonomisini destekler niteliktedir. Bu güçlü sosyal-etik sistem ETK üyelerinin çağdaş alternatifleri reddetmesine yol açmıştır: Maikop’un ‘büyük adam’ şeflikleri, Uruk’un ortak kullanım anlayışı ve Erken Tunç Çağı şehirleşmesindeki ticari tutum.

Teşekkür

Bu konferansın organizatörlerine, özellikle de Mehmet Işık ve Birol Can’a Kafkasya ve Doğu Anadolu konusunda ileri gelen bazı araştırmacıların yanında yukarıdaki düşüncelerimi sunma ve yayınlama imkanını bana verdikleri ve Erzurum’daki olağanüstü misafirperverlikleri için teşekkür etmek isterim. Ayrıca Giulio Palumbi’ye konu üzerindeki yapıcı eleştiri ve yorumları için; Tefik Emre Şerifoğlu, Bilge Hürmüzlü ve Serra Somersan’a da bu metnin Türkçe’ye tercüme edilmesinde yardımcı oldukları için teşekkür ederim. Tabii ki bunun dışındaki veri ve yorum hataları metnin yazarına aittir.

Kaynakça

- Algaze, G. 1989, The Uruk Expansion: cross-cultural exchange in early Mesopotamian Civilization. *Current Anthropology* 30 (5): 571-608.
- Algaze, G. 2005, *The Uruk World System: the Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Andreieva, M. V. 1977, К вопросу о южных связях майкопской культуры [The Maikop culture and its links with the South]. *Sovetskaja Arkheologija* 1977 (1): 39-56.
- Anthony, D. W. 2006, Three Deadly Sins in Steppe Archaeology: Culture, Migration and Aryans. In D. L. Peterson – L. M. Popova – A. T. Smith (eds.). *Beyond the Steppe and the Sown: Proceedings of the 2002 University of Chicago Conference on Eurasian Archaeology*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Avetisyan, P. – F. Muradyan – G. Sargsyan. 2010, Early Bronze Age burial mounds at Talin. In S. Hansen – A. Hauptmann – I. Motzenbäcker – E. Pernicka (eds.). *Von Majkop Bis Trialeti: Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien Im 4.–2. Jt. V. Chr.* Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- Barthes, F. (ed.). 1969, *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Batiuk, S. D. 2000, Petrographic analysis of Early Transcaucasian ceramics from the Bayburt region, north eastern Anatolia: an exploratory study. *Ancient Near Eastern Studies* 37:153-163.

- . 2005, Migration theory and the distribution of the Early Transcaucasian culture. (PhD thesis, University of Toronto).
- Batiuk, S. D. – M. S. Rothman. 2007, Early Transcaucasian Cultures and their Neighbors: Unraveling Migration, Trade, and Assimilation. *Expedition* 49 (1): 7-17.
- Bloch, M. – J. Parry. 1989, Introduction: Money and the Morality of Exchange. In M. Bloch – J. Parry (eds.). *Money and the Morality of Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burmeister, S. 2000, Archaeology and Migration. *Current Anthropology* 41 (4): 539-568.
- Chernykh, E. N. 1992, *Ancient Metallurgy in the USSR: the Early Metal Age*. (transl. S. Wright). Cambridge: Cambridge University Press.
- Frangipane, M. 1997, A 4th-millennium Temple/Palace complex at Arslantepe-Malatya. North-south relations and the formation of early state societies in the northern regions of Greater Mesopotamia. *Paléorient* 23 (1): 45-73.
- Frangipane, M. – G. M. Di Nocera – A. Hauptmann – P. Morbidelli – A. Palmieri – L. Sadori – M. Schultz – T. Schmidt-Schultz. 2001, New Symbols of a New Power in a 'Royal' Tomb from 3000BC Arslantepe, Malatya (Turkey). *Paléorient* 27 (2): 105-139.
- Frangipane, M. – G. Palumbi. 2007, Red-Black ware, pastoralism, trade, and Anatolian-Transcaucasian interactions in the 4th-3rd millennium BC. In B. Lyonnet (ed.). *Les Cultures du Caucase (VIème-IIIème millénaires avant Notre Ère)*. Paris: CNRS éditions.
- Frangipane, M. 2007, Different types of Egalitarian Societies and the Development of Inequality in early Mesopotamia. *World Archaeology* 39 (2): 151-176.
- Gei, A. N. 2000, *Novotitorovskaya Kul'tura*. Moscow: Institut Arkheologii.
- Goulder, J. 2010, Administrators bread: an experiment-based re-assessment of the functional and cultural role of the Uruk Bevel-Rim Bowl. *Antiquity* 84 (324): 351-362.
- Greenberg, R. 2007, Transcaucasian Colors: Khirbet Kerak ware at Khirbet Kerak (Tel Bet Yerah). In B. Lyonnet (ed.). *Les Cultures du Caucase (VIème-IIIème millénaires avant Notre Ère)*. Paris: CNRS éditions.
- Greenberg, R. – E. Eisenberg – S. Paz – Y. Paz. 2006, *Bet Yerah - the Early Bronze Age Mound: Vol. I - Excavation Reports 1933-1986*. Israel Antiquities Authority Reports 30. Jerusalem: Israel Antiquities Authority.
- Hostetler, J. A. 1993, *Amish Society*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Iserlis, M. – R. Greenberg – R. Badalyan – Y. Goren. 2010, Bet Yerah, Aparan III and Karnut I: preliminary observations on Kura-Araxes homeland and diaspora ceramic technologies. *TÜBA-AR* 13:245-262.
- Işıklı, M. 2011, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin bir Kültürün Analizi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ivanova, M. 2012, Kaukasus und Orient: die Entstehung des "Maikop-Phänomens" im 4. Jahrtausend v. Chr. *Praehistorische Zeitschrift* 87 (1/2): 1-28.
- Kelly-Buccellati, M. 1990, Trade in metals in the third millennium: northeastern Syria and eastern Anatolia. In P. Matthiae – M. van Loon – H. Weiss (eds.). *Resurrecting the Past: a Joint Tribute to Adnan Bounni*. İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul.
- . 2004, Andirons at Urkesh: new evidence for the Hurrian identity of the early Trans-Caucasian culture. In A. G. Sagona (ed.). *A View From the Highlands: Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*. Herent: Peeters Press.

- Kibaroglu, M. – A. Sagona – M. Satir. 2011, Petrographic and geochemical investigations of the late prehistoric ceramics from Sos Höyük, Erzurum (Eastern Anatolia). *Journal of Archaeological Science* 38 (11): 3072-3084.
- Kohl, P. L. 2001, Migrations and cultural diffusions in the later prehistory of the Caucasus. In R. Eichmann – H. Parzinger (eds.). *Migration und Kulturtransfer: der Wandel Vorder- und Zentralasiatischer Kulturen Im Umbruch vom 2. zum 1. Vorchristlichen Jahrtausend*. Akten des Internationalen Kolloquiums Berlin, 23. bis 26. November 1999. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- . 2006, The early integration of the Eurasian steppes with the ancient Near East: movements and transformations in the Caucasus and Central Asia. In D. L. Peterson – L. M. Popova – A. T. Smith (eds.). *Beyond the Steppe and the Sown: Proceedings of the 2002 University of Chicago Conference on Eurasian Archaeology*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- . 2009, Origins, homelands and migrations: situating the Kura-Araxes Early Transcaucasian 'culture' within the history of Bronze Age Eurasia. *Tel Aviv* 36 (2): 241-265.
- Longford, C. – Drinnan, A. – Sagona, A. 2009, Archaeobotany of Sos Höyük, northeast Turkey. In A. Fairbairn – S. O'Conner – B. Marwick (eds.). *New Directions in Archaeological Science*. Terra Australis 28. ANU E Press. 121-136.
- Lyonnet, B. 2000, La Mésopotamie et le Caucase du Nord au IVe et au début du IIIe millénaires av. N. E.: Chronologiques de la culture de Majkop. État de la question et nouvelles propositions. In C. Marro – H. Hauptmann (eds.). *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*. Istanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes.
- Nolt, S. M. – T. J. Meyers. 2007, *Plain Diversity: Amish Cultures and Identities*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Palumbi, G. 2008, *The Red and Black: social and cultural interaction between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus communities in the fourth and third millennium BC*. Studi di Preistoria Orientale 2. Roma: Sapienza Università di Roma.
- . 2010, Pastoral models and centralised animal husbandry. The case of Arslantepe. In M. Frangipane (ed.). *Economic Centralisation in Formative States. The Archaeological Reconstruction of the Economic System in 4th Millennium Arslantepe*. Studi di Preistoria Orientale 3. Roma: Sapienza Università di Roma.
- Paz, S. 2009, A Home Away from Home? The settlement of early Transcaucasian Migrants at Tel Bet Yerah. *Tel Aviv* 36: 196-216.
- Piro, J. J. 2009, *Pastoralism in the early Transcaucasian Culture: the faunal remains from Sos Höyük*. (PhD thesis, New York University).
- Postgate, J. N. 1986, The transition from the Uruk to the Early Dynastic: continuities and discontinuities in the record of settlement. In U. Finkbeiner – W. Röllig (eds.). *Gamdat Nasr: Period or Regional Style?* Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 62. Weisbaden: Ludwig Reichert.
- Rahmstorf, L. 2006, In Search of the Earliest Balance Weights, Scales and Weighing Systems from the eastern Mediterranean, the Near and Middle East. In M. E. Alberti – E. Ascalone – L. Peyronel (eds.). *Weights in Context. Bronze Age Weighing Systems of Eastern Mediterranean: Chronology, Typology, Material and Archaeological Contexts*. [Proceedings of the International Colloquium,

- Rome 22-24 November 2004]. Studi e Materiali 13. Roma: Istituto Italiano di Numismatica.
- . 2010, Indications of Aegean-Caucasian relations during the third millennium BC. In S. Hansen – A. Hauptmann – I. Motzenbäcker – E. Pernicka (eds.). *Von Majkop bis Trialeti: Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2. Jt. V. Chr.* Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- Rossel, S. – F. Marshall – J. Peters – T. Pilgram – M. D. Adams – D. O'Connor. 2008, Domestication of the Donkey: timing, processes, and indicators. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105 (10): 3715.
- Rothman, M. S. 2003, "Ripples in the stream": Transcaucasia-Anatolian interaction in the Murat/Euphrates basin at the beginning of the third millennium BC. In A. T. Smith – K. S. Robinson (eds.). *Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, UCLA.
- . 2004, Beyond the frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman periods. In A. G. Sagona (ed.). *A View From the Highlands: Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*. Herent: Peeters Press.
- . 2006, Transcaucasians: settlement, migration, and trade in the Kura-Araxes periods. *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 37: 53-62.
- Sagona, A. G. 1984, *The Caucasian Region in the Early Bronze Age. (Parts 1, 2 & 3)*. British Archaeological Reports International Series S214. Oxford: BAR.
- . 2000, Sos Höyük and the Erzurum region in late prehistory: a provisional chronology for northeast Anatolia. In C. Marro – H. Hauptmann (eds.). *Chronologies des Pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*. Istanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes.
- Sagona, A. – P. Zimansky. 2009, *Ancient Turkey*. Routledge World Archaeology. London: Routledge.
- Sherratt, A. G. 1998, The Uruk Phenomenon: an Enquiry in Three Parts. (Unpublished manuscript).
- . 2003, The Horse and the Wheel: the dialectics of change in the Circum-pontic region and adjacent areas, 4500-1500BC. In M. Levine – C. Renfrew – K. Boyle (eds.). *Prehistoric Steppe Adaptation and the Horse*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Smogorzewska, A. 2004, Andirons and their role in early Transcaucasian Culture. *Anatolica* 30: 151-177.
- Stein, G. J. 1999, *Rethinking World-Systems: Diasporas, Colonies, and Interaction in Uruk Mesopotamia*. Tucson: University of Arizona Press.
- Strathern, M. 1990, *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley: University of California Press.
- Wengrow, D. 2008, Prehistories of commodity branding. *Current Anthropology* 49 (1): 7-34.
- . 2011, 'Archival' and 'sacrificial' economies in Bronze Age Eurasia: an interactionist approach to the hoarding of metals. In T. C. Wilkinson – S. Sherratt – J. Bennet (eds.). *Interweaving Worlds: Systemic Interactions in Eurasia, 7th to 1st Millennia BC*. Oxford: Oxbow Books.
- Wetmore, J. 2007, Amish technology: reinforcing values and building community. *IEEE Technology and Society Magazine* 26 (2): 10-21.
- Wilkinson, T. C. 2009, Pathways and highways: routes in Bronze Age Eurasia. *ArchAtlas*. <http://www.archatlas.org/workshop09/works09-wilkinson.php>.

- . basimda, Epiaesthetic worlds: the inter-materialities of metal, pottery and stone surface colours of western Eurasia during the chalcolithic and early bronze ages. In C. Tsoraki – R. Doonan – S. Sherratt (eds.). *Materials Worlds of the Aegean*. Oxford: Oxbow.
- Zarins, J. 1978, The Domesticated Equidae of third millennium BC Mesopotamia. *Journal of Cuneiform Studies* 30 (1): 3-17.
- Zimmerman Umble, D. 1991, *The coming of the telephone to plain country: A study of Amish and Mennonite resistance in Lancaster County, Pennsylvania at the turn of the century*. (PhD thesis, University of Pennsylvania).

UNPUBLISHED DRAFT

	Uruk	ETC
Socialized dietary control	<i>Range of dietary innovations central to 'Uruk' identity with particular symbolic power apparently in controlled situations (bevel-rimmed bowls => bread rations? drinking sets => for beer?)</i>	<i>Central aspect of ETC economy apparently related to dietary control with distinctive burnished pottery => presumably used to consume food, drink or narcotics communally around hearth</i>
Mobility	<i>Exotic materials procured from vast distances => high mobility</i>	<i>High mobility suggested by wide distribution of ETC-related wares, and occasional finds of wheeled cart models. Possibly aided by horse.</i>
Consumption of exotic materials	<i>Exotic materials (metals, lapis lazuli) deployed in local systems of ritual => part of nascent elite differentiation</i>	<i>No evidence for the deployment of exotic materials in ETC contexts => disinterest in lapis lazuli in local traditions</i>
Organization of space	<i>Spatial hierarchy: certain activities (organization of symbolic food procurement) undertaken in specialized spatial structures, 'temples', apparently separate from domestic spaces</i>	<i>Little or no clear spatial hierarchy between buildings; organization around elaborated fixed hearths or 'portable' andirons</i>
Mode of economic transactions	<i>Depersonalized through technologies to facilitate trust and allow exchanges between strangers (e.g. clay tokens, sealing practices, ?weight systems, ?standardized rations) => a morality of commerce</i>	<i>Small scale suggests personalized or kin-based mode of exchange => a morality of sharing</i>

ŞEKİL 2.